

[Auf]Lösungen

Dekoloniale Begegnungen



(Не)Згоди. Картографування деколоніальних дискурсів в Естонії

Марі Пеегель

Радянська деколонізація в Естонії від нечіткого минулого до нечіткого сьогодення

1. Вступ

Територія, яку ми зараз називаємо Естонією, була віддана під владу кількох колоніальних держав: Данської, Шведської, але насамперед Німецької та Російської. Останньою з них була Радянська Росія, адже Радянський Союз, керований Москвою, розпався лише 30 із гаком+ років тому. Між періодами різних окупацій Естонія мала добу незалежності – з 1918 по 1940 рр. Тож Естонська Республіка була створена 1918 р., а не постала 1991 р. із розпадом Радянського Союзу, як помилково вважають.

Колоніальне минуле Естонії нагадує про себе на пам'ятках всіх епох, вульгарною радянською символікою: хоч пам'ятники Леніну й було знесено 1991 р.у, досі збережені інші елементи – «червоні зірки» на відомих будівлях, ідеологізовані твори радянських естонських художниць та митців, наприклад, фреска на стелі Національної опери 1947 р., на якій зображено естонських червоноармійців.

Існує й прихований колоніалізм. Його можна назвати радянським мисленнєвим колоніалізмом: стереотипи і шаблони, що залишилися з радянських і пострадянських часів й перетворилися на ментальність. Це проявляється у ставленні до довілля, розумінні економічної справедливості, прав трудящих, прав жінок і дітей, ЛГБТ+, свободи слова тощо. Вчені розходяться в оцінці витоків радянських установок, що

глибоко в'їлися в естонську психіку: одні кажуть, що в цьому, безумовно, винен радянський колоніалізм, який сформував свідомість багатьох естонців, інші — що ні путінська Росія, ні радянське минуле не можуть вважатися причиною, мовляв, три десятиліття незалежності — це багато часу для переосмислення. Враховуючи все сказане, Естонія — це складна країна, де задіяні такі чинники, як імперіалізм, патріархат та споживчий капіталізм, що вплетені в ментальний та соціальний клімат 2023 р.

Повномасштабна війна Росії в Україні, розпочата Путіним у День незалежності Естонії 24.02.2022 року, закликала до деколонізації, яка здебільшого перебувала на паузі впродовж останніх 30 років. Це було щось на кшталт сигналу пробудження, який хтось почув, а хтось ні. Тож не обійшлося без удару у відповідь, образно кажучи: скільки є людей, які хочуть знести пам'ятники та будівлі з «червоними зірками» або прибрати статуї радянських колаборантів у злочинах проти людяності, стільки ж є й громадян, серед яких історикини чи мистецтвознавці, які хочуть залишити їх стояти, щоб «не стати такими ж жорстокими, як Радянська влада», і щоб «не знищувати минуле, адже його все одно неможливо знищити, а вивчати його за допомогою цих пам'ятників». Хай якою є позиція, все це вказує на факт того, що деколонізація в Естонії не тільки не завершена, але ще навіть не почалася психічна робота (з травмою), необхідна для завершення цього процесу.

Крім того, проявилися й інші аспекти колоніалізму/постколоніалізму: оскільки в низці регіонів Естонії проживають переважно російськомовні меншини, основне населення багато в чому налаштоване проти них, вважаючи їх путіністами або так званою п'ятою колоною Росії. Здебільшого неблагополучні регіони, що забезпечують Естонію енергоресурсами (видобуток сланцевої нафти та електроенергія), після лютого 2022 р. стали джерелом багатьох конфліктів. Тому відповіді потребують також питання, чи належно в Естонії ставляться до тамтешнього населення й чи не відтворюють естонці й естонки (семі-колоніальні) патерни боротьби за владу й домінування, коли маргіналізують ці регіони.

У цій дивній ситуації виникли й продовжують виникати деколи суперечливі мистецькі проекти. Кілька проектів/кураторок/художників ми розглянемо докладніше.

Як ви побачите, найшвидші та найефективніші мистецькі проєкти, що з'явилися після початку повномасштабної війни в Україні, торкаються питань деколоніалізму засобами візуальних мистецтв, особливо в сучасному образотворчому мистецтві — як у міжнародних групових виставках із сильним кураторським підходом, так і в реінтерпретації існуючих робіт із попередніх десятиліть. Відбулися також помітні, хоч і нечисленні проєкти в галузі театрального мистецтва, переважно у виконанні трупи «Ваба Лава», яка працює в Таллінні, а також в Іда-Вірумаа і Нарві, прикордонному місті між Сходом та Заходом.

2. Деколоніалізм у сучасному мистецтві

2.2. «Прощавай, Сходе! Прощавай, Нарцисе!», куратор Танель Рандер

Світлана Бедарева (Україна/Мексика), Ело Лійв (Естонія), Хольгер Лоодус (Естонія), Катерина Лисовенко (Україна/Австрія), Пауліна Пукіте (Литва/Великобританія), Аляксей Талстоў (Білорусь/Німеччина), Кірілл Тулін (Схід/Захід)

Виставка відкриття 17-го сезону Музею сучасного мистецтва Естонії (ЕККМ) квітень–червень 2023 р.



Естонія (ЕККМ) квітень–червень 2023

Знак IDA («Схід» естонською), частину попередньої мистецької виставки, було знято з даху будівлі музею ЕККМ на знак прощання з рухом «Новий Схід» у червні 2023 р. Фото: Марлен Лахмер/Маріс Нісу/ЕККМ

У цій міжнародній кураторській виставці Рандер розглянув Східну Європу як регіон із колективною свідомістю, що сформувалася внаслідок складних відносин з Росією, державою-агресором.

Рандер писав, що в останнє десятиліття Східна Європа, яка раніше всіляко приховувала свою «східність», щоб не здаватися неповноцінною порівняно із Заходом, набула самосвідомості. «Поряд з пригніченою пам'яттю з'явилася ностальгія. Те, що раніше викликало зневагу та сором, тепер стало чимось екзотичним», — зазначив Рандер у журналі «Blok»¹. Але тепер, із початком повномасштабної війни Росії в Україні, вся ностальгія, весь галас навколо бабусь та сидіння навприсядки (по-слов'янськи) мусили зникнути.

Рандер займається дослідженнями деколоніалізму вже десять років, але останнім часом розчарувався у світовому русі та школі деколоніалізму, оскільки вони ґрунтуються на геополітиці, як він зауважив в інтерв'ю для цього дослідження. «Я навіть не знаю, чи актуальний деколоніалізм [в Естонії] нині. Тому я зробив цю виставку на основі психоаналітичного словника», — сказав куратор.

Рандер вважає, що патріархальна ідеологія, яка досі є дуже поширеною в естонському суспільстві, багато в чому пов'язана з нашим радянським минулим. «Ми не можемо говорити про Росію як про щось відокремлене, насправді ми дуже сильно пов'язані з нею. Через людей — звідки ми родом, ким були наші предки і якими вони були — все це пов'язане з Радянським Союзом».. За словами куратора, Естонія живе у нарцисичних відносинах, у певній констеляції з Росією. «У нас над головою постійно висить сокира. Ми весь час мусимо боятися війни. І це дуже змінює нас, чи вже змінило, сформувало. Порівняння тут таке: це все одно, що жити в сім'ї, де панує насильство, або поряд із жорстоким аб'юзером», — сказав Рандер.

Закінчення війни означало кінець гри в брехню. «Початок війни звільнив мене. Вперше у мене вистачило сміливості впровити всі свої почуття. Вперше стало по-справжньому зрозуміло, що відбувається з Росією. А Росія патріархальна, і, можливо, найбільша проблема у всьому світі полягає в тому, що Росію не сприймають як украй патріархальну. Існують міфи, які представляють Росію як жертву та жінку. Це дуже велика частина російської ідеології, що Росія — жінка, і Росія — завжди жертва. А Захід — це як батько», — пояснив Рандер.

У фінісажі виставки «Прощавай, Сходе! Прощавай, Нарцисе!» гості мали можливість розбити кришталеві предмети, призначені для домашнього вжитку — символ спадщини СРСР для багатьох жителів та жительок Естонії, який зараз символізує одночасно стійкість і крихкість. Це розглядалося як частина емансипативної сесії із загоєння ран. Крім того, з даху будівлі музею ЕККМ було знято знак IDA («Схід» естонською) — частину попередньої художньої виставки. Це символізувало прощання з рухом «Новий Схід», який ще кілька років тому вважався крутим, але після 24.02.2022 перетворився на моветон і навіть непристойність.

¹ <https://blokmagazine.com/goodbye-east-goodbye-narcissus>

2.3. Keeping Things in the Dark (Зберігаючи речі в темряві), куратор Франсіско Мартінес

Кураторська групова виставка в музеї Сілламає у Східній Естонії, травень–червень 2023 р. Інсталяція чотирьох художниць: Ганни Шкоденко, Дарії Пополітової, Віктора Гурова та Франсіско Мартінеса



Фото: Марі Пігель. Третє продовження колективного мистецького проекту «Знову тримати речі в темряві» в Естонській академії мистецтв, осінь 2023.

Для підготовки спільної інсталяції про підвали як капсули часу художниці та митці Ганна Шкоденко, Дар'я Пополітова, Віктор Гуров і Франциско Мартінес відвідали багатоквартирні будинки в Іда-Вірумаа у Східній Естонії. У цьому регіоні проживає переважно російськомовна меншина. Наприклад, 80% населення Нарви, найсхіднішого міста Естонії та водночас прикордонного міста Європейського Союзу, вважають себе росіянками й росіянами.

«Три мої останні арт-проекти присвячені Іда-Вірумаа і складній спадщині, яку можна назвати колоніальною. Ці проекти були пов'язані з інтенсивною модернізацією ландшафтів та видобутком сланцевої нафти, а нинішній проєкт — із підвалами. Я відвідував підвали на естонсько-російському кордоні та просив людей показати,

які речі вони зберігають під землею. Концепція виставки ґрунтується на ідеї про те, що наша особистість має три виміри: публічний, приватний і таємний. Таємні місця потрібні нам для того, щоб домовлятися про зміни або обговорювати складні питання ідентичності, як, наприклад, у Східній Естонії», — пояснив Мартінес, антрополог, який давно мешкає в Естонії.

Мартінес зазначив, що тема деколоніалізму не головна на цій виставці, проте є її важливою частиною. Деколонізація для нього означає домінування. «Сьогодні Естонія — незалежна держава, й ті, хто може почуватися підпорядкованими чи пригнобленими, — це російськомовні жителі Іда-Вірумаа», — сказав митець. «Я не сказав би, що це колоніалізм, тому що колоніалізм — це дуже специфічне явище XVII–XIX ст., але ситуація в Іда-Вірумаа — це форма екстрактивізму (вилучення великої кількості сировини або природних матеріалів на експорт з мінімальною переробкою — М.П.), а також форма ієрархізації спільнот, коли є хтось, хто панує, і хтось, чю думку не надто враховують і кого не допускають до участі в суспільних дискусіях на рівних. На мій погляд, це якраз випадок російськомовних в Естонії. Багатьох із них, але не всіх». «Існує екстрактивізм природних ресурсів, який створює забруднення й обмежує можливості економічного розвитку. Криптомайнінг — це теж проблема Іда-Вірумаа: ним займаються міжнародні компанії. Однак прибуток не залишається в Іда-Вірумаа, його виводять кудись у хмару». Це ті форми колоніалізму та екстрактивізму, які я бачу в Естонії», — сказав Мартінес.

На його думку, естонці й естонки мають право пред'являти претензії до колонізації [різними іноземними силами], тому що вона вплинула на розвиток і мала травматичні наслідки, нині у східній частині Естонії існують форми естонського домінування, схожі на колонізацію. За словами митця, це чутлива тема. Безумовно, це так: про проблеми Іда-Вірумаа дуже рідко говорять з погляду людей, які там мешкають.

Мартінес зазначає, що в Естонії існує нерозуміння між багатьма людьми, що розмовляють естонською та російською мовами. «І я не сказав би, що це наслідок радянської ідеології. Ми можемо звинувачувати радянську ідеологію в багатьох поганих речах, але в цьому випадку йдеться про те, що історично [в цьому регіоні] естономовні зазнавали утисків від російськомовних, тож ці дві спільноти мають різні історичні точки відліку. Моє питання полягає в тому, якою мірою можуть співіснувати плюралізм і відсутність однорідного нарративу? Для мене це можливо, але для багатьох — ні». Мартінес зазначив: естонці вважають, що Естонія була окупована Радянською Росією у 1945 році, тнатомість російськомовна меншина схильна вірити, що того року Естонія була звільнена від німецько-фашистської окупації.

2.4. Будинок-музей художниці Фло Касеару, проект, що триває з 2013 р.

Будинок-музей Фло Касеару в першу чергу присвячений самій Фло: тридцятирічна мисткиня – одна з небагатьох художниць та митців Естонії, яка за життя має власний музей. У цьому будинку минуле, в тому числі й колоніальне, представлене так само, як і сучасне та дуже модерне мистецтво Касеару.

Дерев'яний будинок у Таллінні, збудований за царських часів прадідусем та прабабусею Касеару, націоналізували в 1940-х рр., як і майже всі приватні будинки в Естонії. У ньому мешкали різні люди, а родичі Касеару, хоч і продовжували там жити, більше не мали контролю над будинком. Після розпаду Радянського Союзу колишні власниці націоналізованої нерухомості чи їхні родичі могли вимагати реституції націоналізованого майна. Так вчинила прабабуся Касеару, і після досить стомливої процедури молода художниця Касеару стала однією із власниць будинку.

Історію будинку можна розглядати як приклад деколонізації, адже радянському конструкту націоналізації було покладено край, і, як сказала Касеару в інтерв'ю зі мною, коріння радянської епохи тут усюди. «Будинок було відібрано, а потім повернено – вся історія будинку це відображає», – каже Касеару. Вона проводить екскурсії будинком-музеєм, де збереглися нашарування різних історичних епох, перемаєжовані з мистецькими об'єктами Касеару.

Крім будинку-музею, інші мистецькі проекти Касеару були присвячені проблемам, які вона пов'язує з радянським часом і які зараз вирішуються. «Моя виставка про насильство в сім'ї „Викреслені з життя“ в Талліннській галереї мистецтв 2021 р. також була багато в чому пов'язана з тим, що за радянських часів усе, що відбувалося у приватному житті, було закритим та не обговорювалося. У результаті нині ми маємо високі показники випадків насильства. Люди наважуються розповідати про те, що відбувається у їхніх сім'ях, і звертаються по допомогу», – пояснила Касеару. «На своєму сайті я вказала, що народилася в Радянському Союзі, але я живу в Естонії. Однак історія просто неминуче присутня в моїх різних роботах», – продовжила мисткиня.

У дворі свого будинку-музею Касеару виставляє роботу 2015 р. «Повстання», на створення якої вплинув той факт, що Естонія географічно розташована поряд з Росією, а також зростання напруги в регіоні після російської анексії Криму 2014 р. «Відносини між Естонією та Росією протягом всієї історії надають цій роботі ширшого контексту. „Повстання“ (виставка в галереї Temnikova & Kasela 2015 р.) була натхнена тим, що в 2015 році російські військові літаки порушили повітряний простір Естонії. Це була ненавмисна помилка? Маніпуляція? Чи витівка пілота або частина якогось великого плану? Тоді про це багато писали в ЗМІ, і мене це теж надихнуло. Зі старого даху було виготовлено великі й малі металеві літачки, як їх зазвичай роблять із паперу», – пояснила Касеару. Однак вона також стверджує,

що не шукає та не пов'язує свої роботи з історичними подіями свідомо: «Я більше керуюся інтуїцією», — сказала вона

2.5. Енн-Мір'ям Вайкла. «Гонитва за дияволом на Місяць. Мистецтво в добу освоєння Місяця», міжнародна групова виставка під кураторством Коріни Л. Апостол. Талліннська галерея мистецтв, червень–серпень 2023 р.



Інсталяція Енн-Мір'ям Вайкла в Талліннській галереї мистецтв. Фото: Пауль Куймет/Талліннська галерея мистецтв

На міжнародній груповій виставці, яка «досліджує глибокі наслідки та складні питання, що виникають у зв'язку з концепцією колонізації Місяця», також представлена інсталяція естонської художниці, кураторки та сценографки Енн-Мір'ям Вайкла (Ann-Mirjam Vaikla).

В основі роботи Вайкла — настінний орнамент у вигляді повного місяця на будівлі у сталінському стилі — кінотеатрі «Sõprus» (ест. «дружба»), побудованому за радянських часів (1955) у Старому місті. Художниця принесла до галереї копію орнаменту, перед якою поставила газову лампу, щоб кіптява від лампи зафарбовувала білий орнамент — такий безперервний перформанс. За словами кураторки, це схоже на перефарбування місяця в контексті деколонізації Східної Європи, яке запрошує глядача задуматися про те, як владні структури сформували наше бачення світу.

У своїй творчості та художніх дослідженнях Вайкла розглядає значення російського імперіалізму та колонізації, а також пов'язані з ними практики деколонізації. «Російський колоніалізм в Естонії — а також у прилеглих регіонах Балтики та Східної Європи в цілому — по-різному проявлявся в різні історичні періоди (Російська імперія, Радянський Союз). Виходячи з того, що зараз відбувається в Україні, де Росія намагається досягнути своїх імперіалістичних та колоніальних цілей коштом людських життів і довкілля, російський колоніалізм став неминучою темою», — сказала Вайкла.

Її цікавить переплетення колоніальної політики та історії, включно з практиками деколонізації, довкіллям та екологічною кризою. Коли вона почала досліджувати вплив і сліди російського колоніалізму в Палдіскі (портове місто під Таллінном), то зрозуміла, що саме глибина затоки Палдіскі стала тим спусковим гачком, який призвів до створення центру будівництва військових кораблів, а потім і військової бази підводних човнів. «Глибока вода дала поштовх для виникнення колоніальних фантазій, що супроводжувалися створенням великомасштабних інфраструктур. Але що відбувається, коли ми, люди, починаємо приписувати „глибоководну“ агентність певним речам? Розглядати так званий «водний об'єкт», що складається з екології — не-людської, але більш-ніж-людської (бактерії, рослини, риби, птахи тощо), як колективний організм?» — запитує художниця. Вайкла вважає мистецтво добрим інструментом для роботи з темою деколонізації, оскільки воно дозволяє вести відкриту дискусію. «У своїх роботах та художній практиці я зацікавлена у спілкуванні з різними поколіннями, бо мені здається, що радянська епоха наклала різний відбиток на кожне покоління, яке її пережило. Це вплинуло на формування ідентичності поколінь як на індивідуальному, так і на колективному рівнях», — каже Вайкла.

3.1 Робота з пам'яттю. Квіруючи постійну експозицію Музею естонської свободи VABAMU, кураторка Ребека Пьольдзам

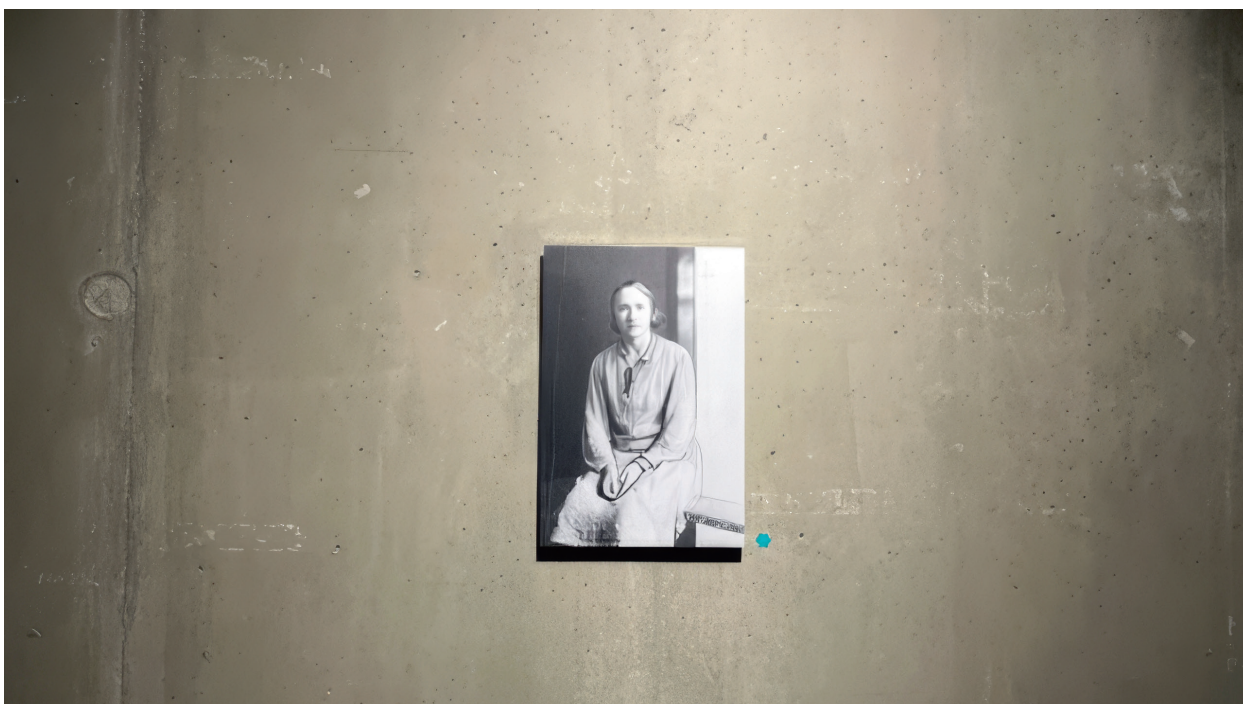


Фото: Марі Пегель. Виставка «Від «таких людей» до ЛГБТ-активізму» в музеї Вабаму

Починаючи з червня — місяця гордості ЛГБТ, постійну експозицію музею Vabamu супроводжує нова аудіоподорож під назвою «Від „таких людей“ до ЛГБТ-активізму. Історії сексуальних та гендерних меншин в Естонії ХХ ст». З цим доповненням постійна експозиція Vabamu отримала чотири нові об'єкти, а аудіогід — вісім нових історій.

В Естонії квіринг у музеїв не такий поширений, як в інших західних країнах, тому музей Vabamu, який розповідає про дві останні окупації Естонії — нацистською Німеччиною та Радянською Росією, можна з упевненістю назвати піонером. Однак в образотворчому мистецтві Естонії квірування минулого — не зовсім невідоме, адже це одна з тем творчості художника Яануса Самма.

Кураторка нового аудіогіду по Vabamu Ребека Пьольдзам стверджує, що в 1920–1930-і рр. в щойно створеній Естонській республіці про ЛГБТ+людей говорили в ЗМІ, літературі й кіно, але пізніша радянська окупація, повністю викреслила квірлюдей із цієї сфери, а отже, і з суспільної пам'яті Естонії. Дійшло до того, що люди не пам'ятають про існування ЛГБТ+людей за радянської доби й навіть кажуть, що в тоді «таких» не було. Дехтої навіть натякає, що в цьому сенсі часи були кращими і, схоже, відчуває певну ностальгію за тією добою нібито без квірів, «коли всі були нормальними».

За радянських часів існували причини, через які ЛГБТ+люди не були відкритими та видимими. У Кримінальному кодексі гомосексуальність було визнано злочином

(в останні роки Естонської Республіки 1935–1940 рр. такого не було), а за носіння одягу іншої статі тебе могли затримати й доправити до міліції за порушення громадського порядку. Тож розповідаючи історії криміналіції та переслідування ЛГБТ+людей, роблячи їх видимими, аудіогід є актом деколонізації минулого та свідомості, хоч і не наголошує експліцитно на цьому понятті.

«За радянських часів особисті свободи утискалися, і те, як обмежувалося право сексуальних та гендерних меншин на приватне життя та вільний вибір створювати інтимні відносини та бути самими собою, розкриває механізм контролю, який мали враховувати все населення Радянського Союзу», — написала Пьольдзам у коментарі для інтернет-порталу громадського мовника².

Однією з тем нового аудіогіду Vabamu є шлюб, адже фіктивні шлюби з представницями іншої статі допомагали квірлюдам функціонувати в суспільстві, де свою справжню природу та бажання доводилося приховувати. Тема шлюбу актуальна ще й тому, що в червні цього року Естонія легалізувала гендерно нейтральні шлюби, і цю зміну в законодавстві можна розглядати як акт деколоніалізму, адже це є величезним кроком у напрямку, протилежномукриміналізації гомосексуальності за радянських часів.

4.1. Театральне мистецтво. Театр «Ваба Лава» у Нарві й Таллінні, різні постановки, Фестиваль свободи. Креативна директорка Юлія Ауг, генеральний директор Мерт Меос

«Ваба Лава» (Вільна сцена) — один із небагатьох, якщо не єдиний естонський театральний колектив, який відреагував на нову реальність, що виникла у зв'язку з повномасштабною війною Росії в Україні. Будучи невеликим проєктним театром, він має можливість та готовність оперативно реагувати на ситуацію засобами візуального мистецтва. Значною мірою «Ваба Лава» спирається на творчість Юлії Ауг, відомої російської актриси та режисерки, а емігрантки з Росії естонського та єврейського походження. Нині вона мешкає в Естонії.

Юлія Ауг написала й зрежисувала дві п'єси для «Ваба Лава»: «Нарва — місто, яке ми втратили» та «До біса війну. Листи з фронту».

«Нарва — місто, яке ми втратили» ґрунтується на письмовій та усній історії та легендах Нарви. Вистава прагне повернути місту, зруйнованому під час Другої світової війни, пам'ять про себе, щоб його мешканки й мешканці, багато з яких приїхали сюди після Другої світової війни з інших регіонів Радянського Союзу, зрозуміли, що місто існувало й до радянських часів і має давню історію. Драматургиня

² <https://www.err.ee/1609009631/rebeka-poldsam-mida-raagivad-vahemuste-lood-enamuse—muuseumis>

вважає, що звільнення Нарви від нарративу про «виключно радянське минуле» надасть третьому за величиною місту Естонії нове майбутнє.

Іншу п'єсу Ауг — «До біса війну. Листи з фронту» — було поставлено через два місяці після початку повномасштабної російської війни в Україні. В основі «До біса війну» лежить листування Ауг з її друзями — акторками, театральними режисерами, які перебували в українських бомбосховищах у перші тижні війни.

Проект став не лише виставою, а й хронікою подій перших днів повномасштабної війни. Тих днів, які переросли у півтора року. «У вистави є початок, але немає кінця. Війна Росії в Україні не закінчується», — йшлося в синопсисі вистави.

Оскільки населення Нарви здебільшого консервативне, а дехто до того ж перебуває під впливом путінської пропаганди, яку отримує з кремлівських телеканалів, спектакль «До біса війну» нарв'янки сприйняли не дуже добре. «Люди, які тут живуть, не є корінними естонцями, до того ж вони перебувають під впливом інформації з-за [російського] кордону. Мистецтво тут провінційне, у ньому переважає консерватизм. Вони вважають, що «Ваба Лава» не для них, що це пропаганда та чужа думка, яку їм нав'язують. Але наш театр бореться з консервативними поглядами й розширює кордони», — каже маркетинговий директор «Ваба Лава» Рене Абрамсон в інтерв'ю для інтернет-журналу Гете-Інституту в Таллінні «Samovar»³.

«У Нарві важко знайти потрібних працівниць театру, та й ставлення тут інакше. Нам також доводиться багато пояснювати нашим співробітникам, чому ми робимо те чи те. Але ми зробили мешканок Нарви більш відкритими завдяки нашим громадським проектам», — сказав у розмові зі мною генеральний директор театру Мерт Меос. «Крім того, ми тепер знаємо їх набагато краще, — додає Меос. — Ми створили наш театр для того, щоб Нарва мала доступ до культури естонською мовою. На жаль, все пройшло не так добре, як ми сподівалися, бо інші естонські театри не дуже хочуть приїжджати до Нарви зі спектаклями». Цього року «Ваба Лава» не отримала державних субсидій. «Мені здається, що естонська держава не дуже зацікавлена в Нарві. Що вони готові відпустити місто. Цього року підтримка „Ваба Лава“ складає 400 тис. євро, але за ці гроші ми маємо давати вистави у двох містах та орендувати театральний майданчик у Таллінні», — пояснив Меос. За його словами, з фінансами справи не найкращі.

У серпні цього року „Ваба Лава“ організовує в Нарві Фестиваль свободи, гостями якого стануть сучасні театри Центральної Азії та театр з України. «У центрі уваги фестивалю будуть Україна, що бореться з Російською імперією за свободу своїх колишніх і нинішніх територій, і країни Центральної Азії, яким необхідно знайти нові шляхи, ролі та баланс у геополітичній ситуації, що формується», — йдеться в буклеті фестивалю. «Це сильні постановки, їх варто показати, і творчині й творці

³ <https://www.goethe.de/prj/sam/et/kun/wtk.html>

цих театрів буквально ризикують життям, створюючи таке мистецтво, тому що цензура сильно придушує митців і мисткинь, і є проблеми зі свободою слова», — пояснив Меос. «Ваба Лава» вірить, що Нарва — ідеальне місце для проведення Фестивалю свободи: місто, де починається вільний світ і за яким — через кордон — вільний світ закінчується.

5. Висновки

Як було сказано у вступі до цієї статті, деколоніалізм все ще не є словом, яке публічно використовується в дискусіях в Естонії 2023 р. А якщо й використовується, то радше в міжнародних академічних дискусіях, як, наприклад, на сесіях Літньої школи Талліннського університету «Роз'єднуючи Євразію» в липні–серпні або на панельній дискусії «Деколоніальність та мистецтвознавчі альянси у Східній Європі» у Художньому музеї KUMU у вересні. Для широкого загалу та ЗМІ або в приватних колах це рідко обговорюється як явище, характерне для всіх колишніх радянських республік чи країн радянського блоку; такі обговорення радше поодинокі. Наприклад, дискусії про демонтаж та знесення радянських військових меморіалів та поховань носять в основному практичний характер: скільки скелетів, у якому стані, скільки місцевій владі коштуватиме демонтаж. На державному рівні деколоніалістські практики здебільшого мотивовані політичною вигодою і не спрямовані на роботу з пам'яттю чи плюралістичне заповнення прогалин у колективній пам'яті.

Тому справедливо сказати, що естонське суспільство значною мірою відкидає можливість проведення давно назрілої комеморативної роботи щодо радянського минулого та участі естонців та естонок у репресивній політиці та практиках соціалізму. Оскільки будь-яка робота з травмою та пам'яттю болюча і може змінити відомі та зручні структури естонського суспільства, політики та культури, її всіляко уникають.

При цьому мистецькі проєкти на тему деколоніалізму існують, але вони в здебільшого маломасштабні та незалежні, тобто до них не залучені великі державні інституції. Більшість мистецьких проєктів, присвячених деколоніалізму в Естонії чи Східній Європі загалом, зумовлені інтересами окремих кураторок чи художників, які зацікавилися деколоніальною проблематикою ще до початку повномасштабної російської війни в Україні.

Великі культурні інституції не підхопили цю тему, а більшість естонських художниць та митців обирають не політичні та соціальні, а радше інтроспективні теми. Можна стверджувати, що відсутність політичної активності в естонському мистецтві та культурі — це радянська спадщина, оскільки за радянських часів мистецтво вважалося інструментом державної пропаганди, тож політичні теми мали перевагу

і часто замовлялись політбюро, водночас деякі теми були повністю заборонені. З руйнуванням радянського ладу митеці й мисткині отримали свободу вибору та відмови й здебільшого почали шукати теми поза йому політичною сферою, яку їм раніше нав'язували.

Будучи незалежними, арт-проекти, присвячені деколоніалізму, досі отримували хіба невелике державне фінансування. Музей сучасного мистецтва Естонії ЕККМ, який відкрив сезон 2023 р. виставкою «Прощавай, Нарцисе», хронічно страждає від недофінансування та працює в тимчасовому приміщенні. Музей не опалюється, тому може працювати лише в теплу пору року, а звернення до Міністерства культури з проханням про додаткове фінансування не задовольняють. Те саме можна сказати й про театральну трупу «Ваба Лава», якій неодноразово доводилося звертатися до суду з вимогою виділити відповідні державні субсидії.

Організатори проєктів та художніх перформансів часом стикаються з неприйняттям з боку громадськості, оскільки в суспільстві немає єдності щодо радянського минулого та необхідності деколонізувати Естонію від радянських ідеологій та моделей мислення. Як приклад можна навести пропозицію демонтувати бронзову фігуру радянського письменника, який, як показали документи, виявлені 2023 р., брав участь у злочинах проти людяності – був членом однієї з бригад, які депортували людей до Сибіру. Його барельєф встановлено на Будинку письменників у Таллінні, в Старому місті. Суперечка про те, чи потрібно демонтувати барельєф, закінчилась голосуванням, в ході якого більшість естонських письменниць висловилися проти знесення, а літераторів та активісток, які вимагали демонтажу, назвали й досі називають ворохобниками, які хочуть закенселити «письменника, набагато талановитішого, ніж вони самі». Таке ставлення до літераторок не надто відрізняється від того, як багато хто ставився до дисидентів за радянських часів.

Отже, незрозуміле минуле триває й перетворюється на незрозуміле сьогодення. Залишається сподіватися, що широкий загаль незабаром сприйме ідеї естонського мистецького та академічного співтовариства, а не якісь серйозніші катаклізми змусять Естонію на повній швидкості розбиратися з радянським минулим.